

В то же время влияние виртуального пространства на религиозную культуру имеет двойственный, дискуссионный характер, заключаая в себе ряд этических противоречий и вопросов, вызывающих неоднозначную реакцию со стороны различных религиозных конфессий. Подобные проблемы заслуживают пристального внимания со стороны специалистов, так как могут являться катализатором возникновения разного рода социальных конфликтов.

Библиографические ссылки:

1. World Internet Users and Population Stats [Електронний ресурс] // Internet World Stats : [сайт]. – Режим доступа: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
2. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження», 2005–2007–2009 / Є. І. Головаха, А. П. Горбачик; НАН України, Ін-т соціології, Міжнар. фонд «Відродження». – К.: [Ін-т соціології НАНУ: ТОВ «РПФ «Азбука»], 2010. – 117 с.
3. **Одаренко С. А.** Евангелие от Facebook. Украинская церковь активно переходит в интернет [Електронний ресурс] // ФОКУС : [сайт]. – Режим доступа: <http://focus.ua/society/245089/>
4. **Helland, Christopher.** Online Religion as Lived Religion. Methodological Issues in the Study of Religious Participation on the Internet // Online – Heidelberg Journal of Religions on the Internet: Volume 01. 1 Special Issue on Theory and Methodology, ed. by Oliver Krüger, 2005
5. **Tim O'Reilly** What Is Web 2. 0 [Електронний ресурс] // Oreilly. com : [сайт]. – Режим доступа: <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>
6. Рейтинг сайтов [Електронний ресурс] // Top. bigmir. net : [сайт]. – Режим доступа: top. bigmir. net/#
7. Sms–molitva. ru [Електронний ресурс] // Sms–molitva. ru : [сайт]. – Режим доступа: <http://www.sms–molitva.ru/>
8. Католическая церковь благословила приложение для iPhone [Електронний ресурс] // Newsru. com : [сайт]. – Режим доступа: <http://www.newsru.com/religy/09feb2011/ispoved.html>
9. **Cheong, P.,** Halavais, A & Kwon, K. . Chronicles of Me: Understanding Blogging as a Religious Practice // Journal of Media and Religion, 7, 2009, p. 101–131
10. Det Missionerande Kopimistsamfundet [Електронний ресурс] // Det Missionerande Kopimistsamfundet : [сайт]. – Режим доступа: <http://kopimistsamfundet.se>

УДК 305:316. 7

Л. Ю. Левченко

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

ГЕНДЕРНІ РОЛІ В СТРУКТУРІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Особлива увага приділяється виявленню та визначенню гендерних ролей в структурі соціокультурного розвитку суспільства, характеристиці структурних елементів гендерних взаємодій, на основі яких «гендерність» являє собою цілісність. Поняття «гендер» відображає складний соціокультурний процес конструювання суспільством чоловічих та жіночих ролей, поведінки, емоційних характеристик.

Ключові слова: стать, гендер, гендерні ролі, маскуліність, фемінність, чоловіче, жіноче.

Особое внимание уделяется выявлению и определению гендерных ролей в структуре социокультурного развития общества, характеристике структурных элементов гендерных взаимодействий, на основе которых «гендерность» представляет собой определенную целостность.

Ключевые слова: пол, гендер, гендерные роли, маскулинность, феминность, мужское, женское.

Special attention is given to the identification and definition of gender roles in the structure of social and cultural development of society, the characteristics of the structural elements of gender interactions, based on which the «gender» is a certain integrity. The concept of «gender» reflects a complex socio-cultural process of constructing the society of male and female roles, behavior, and

emotional characteristics. Notions of male and female behavior, masculine and feminine behavior, actions, speech have gender constructs as embody the social expectations regarding the characteristics of the «real men» and «real woman».

Key words: gender, sex, masculine, feminine, male, female.

Постановка проблеми. Термін гендер означає стать як соціальне поняття і явище, як все те соціальне, що утворюється над біологічною статтю. Категорія біологічної статі стає гендерною через «назву» (присвоєння імені) одяг і використання інших гендерних ознак. Іншими словами, бути чоловіком чи жінкою – це не просто бути людиною з чоловічою чи жіночою анатомією: одного цього недостатньо, суспільство приписує індивідам відповідати визначеним соціокультурним аспектам відносно прийнятих у цьому суспільстві «зразків» поведінки і зовнішнього вигляду: чоловічого і жіночого.

Сукупність норм і традицій, яка несе кожній статі узагальнену інформацію про відповідні психосоціальні властивості, називають гендерними ролями. Це – аспекти чоловічого й жіночого, що спричинені як біологічними, так і соціальними чинниками.

Гендерні ролі не виникають від народження дитини, а розвиваються під впливом багатьох чинників упродовж всього життя. Цьому розвитку властиві свої закономірності та суперечності, від нього залежить стиль життя людини, її поведінка у різноманітних ситуаціях. Розвиток гендерних ролей пов'язаний з багатьма значущими параметрами особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду сутності понять «гендер», «стать», «гендерні ролі» більшою або меншою мірою торкаються такі філософи, як Ж. Ліотар, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, М. Фуко, Дж. Батлер, Ю. Кристева, Л. Іррігарей та інші. Поняття стать, гендер, гендерна асиметрія стають головним предметом вивчення філософії фемінізму (З. Айзенштейн, С. де Бовуар, А. Дворкін, Р. Коллінз, Г. Рубін). Дослідження маскуліності є одним із напрямків постфемінізму (І. Кон, Е. Мещеркіна, А. Синельников, С. Ушакін, А. Юрчак).

У вітчизняній філософії гендерний підхід представлено роботами В. Гайденко, І. Жеребкіної, О. Забужко, Н. Лавриненко, С. Оксамитної, І. Предборської, Н. Чухим.

Мета статті полягає у виявленні та визначенні гендерних ролей в структурі соціокультурного розвитку суспільства, характеристиці структурних елементів гендерних взаємодій, на основі яких «гендерність» являє собою цілісність.

Виклад основного матеріалу. Людська норма здавна усвідомлювалась як «чоловіча», тому жінки змушені були пристосовуватися до неї. Гендерний підхід, який був застосований до аналізу нашої культури, виявив, що чоловіче і жіноче на онтологічному і гносеологічному рівнях існують як елементи культурно – символічних рядів: чоловіче – раціональне – духовне – божественне – культурне; жіноче – почуттєве – тілесне – приземлене – природне. Таким чином, зовсім не пов'язані зі статтю феномени: природа і культура, божественне і земне і т. ін. – приписуються до визначеної статі. Більш «вищі» – чоловічі, «нижчі» – жіночі [4, с. 19].

Величезну цікавість викликали етнографічні дослідження, що демонстрували функціонування чоловічих і жіночих ролей в примітивних культурах. Праці М. Мід поряд з відкриттями психологів розхитували стереотипи про жіночість і мужність як якості, що успадковані із природних особливостей статі. Своєю книгою «Стать і темперамент», що вийшла в 1935 році, М. Мід нанесла нищівний удар по судженням, згідно з якими чоловіки і жінки самою природою створені для певних ролей. До того ж, розпочавши свої дослідження, вона, подібно до більшості людей, була переконана, що роль чоловіка полягає в тому, щоб працювати, отримувати заробітну плату і годувати родину, забезпечуючи зв'язок останньої з більш широким соціумом; жінка, відповідно, повинна займатися сім'єю, яка складає головну сферу її діяльності. Такий розподіл ролей, як думала і сама М. Мід, виникає внаслідок вроджених відмінностей між чоловіком і жінкою.

На основі даних, а також свідчень про життя племен і народів в минулому, М. Мід зробила такий висновок: відмінності статей використовуються суспільством як основа для диференціації соціальних ролей. Гендерні ролі у нашому суспільстві склалися скоріше на основі культурних і соціальних особливостей.

Формування гендерного підходу не випадково співпало з широким обговоренням філософської проблеми про співвідношення біологічного і соціального в природі людини. На Заході проблема ідентифікації статі, з'ясування ролі соціального, культурного, з одного боку, і біологічного, з іншого, стали головною проблемою, яку обговорювали.

У своїх дослідженнях антропологі дійшли висновку, що у визначенні відмінностей у поведінці чоловіків і жінок значної ваги набувають чинники культури, адже в різних культурах схеми поведінки чоловіків і жінок істотно різняться. Згідно з цим, відмінності у поведінці розвиваються під час соціалізації здебільшого завдяки соціальному засвоєнню жіночих і

чоловічих ідентичностей. Одним з найвідоміших антропологічних досліджень культурних варіацій гендерних ролей є, безперечно, класична робота американського антрополога М. Мід «Чоловіче та жіноче» (1949). Вивчаючи відмінності маскулітних та фемінних особистісних типів, М. Мід дійшла висновку, що розмежування між жіночими та чоловічими суспільними ролями в різних культурах проявляються по-різному і часом необов'язково є чітко означеними. Подальший розвиток культурних антропологічних досліджень поведінкових структур гендерних ролей довів усталеність головного висновку попередників: чоловічі та жіночі характерні риси не є вродженими, а набутими під час соціалізації в певному культурному середовищі.

Насправді, започаткувавши нову парадигму мислення, де в центрі уваги опинилась стать людини, гендерна методологія вивела на авансцену суспільствознавства нові проблеми людського існування. Ці проблеми виявились універсальними, оскільки стать (не тільки в особистому значенні, але і в значенні гендера) – універсальна характеристика людського буття. Така банальна істина ігнорувалась, як з'ясувалося, при новому погляді на речі, в традиційному суспільствознавстві, де «стать» і «людина» виявились відірваними одне від одного. Як вже було зазначено на прикладі філософії, тут «людиною» був чоловік, «стать». І відповідно проблема людини була центральною проблемою філософії, проблема статі – другорядною. Психологія, була нейтральною або «без статі» (І. Кон), також орієнтувалась на чоловічу норму [1, с. 92].

Теоретики фемінізму починають досліджувати соціальну технологію формування гендерних ролей, те, як формується у людей гендерна свідомість через різні соціальні інститути, мистецтво, науку, врешті, досвід повсякденного життя. Гендер як соціальний аспект відносин статі, конструюється і виражається в багатьох галузях соціального життя. Він включає в себе культуру, ідеологію, дискурсивну практику, хоча і не ототожнюється з ними. Гендерний розподіл в домашній і професійній праці, організація держави, сексуальність, структура насилля і багато інших аспектів соціальної організації впливають на гендерні відносини.

Одна із особливостей сучасного етапу гендерних досліджень полягає в тому, що їх об'єктом, поряд з жінками, все частіше стають чоловіки. Одні автори вбачали проблему в тому, що гендерний клас або соціальна група відстають від вимог часу: їхня діяльність і групова самосвідомість, уявлення про те, яким може і повинен бути чоловік, не відповідають соціальним вимогам і підлягають радикальним змінам. Інші автори вбачають у соціальних процесах загрозу «природним» основам людської цивілізації і закликають чоловіків як традиційних захисників стабільності і порядку, покінчити з цією деградацією і повернути суспільство в спокійне і надійне минуле [1, с. 562].

До середини 1980-х років чоловічим проблемам присвячувались книги і дослідження медико-біологічного характеру. Потім зростає кількість публікацій, що охоплювала все новіші теми і галузі знання. Все більше з'являлося видань про чоловіків і для чоловіків. Ці видання містили в собі масу нової цікавої інформації про різні сторони і аспекти чоловічого буття. Однак співвідношення понять «чоловіче буття» і «маскулінність» залишаються відкритими для дискусій. Під чоловічими дослідженнями розуміють предметну область знання, що включає в себе все те, що стосується чоловіків, включаючи і біологію чоловічого тіла. Маскулінність частіше трактується як особлива соціальна ідентичність, яка існує виключно у визначеному соціумі і змінюється разом з ними.

Але індивідуальні властивості, стереотипи масової свідомості і соціальні норми та ролі як і наші уявлення про реальне, бажане і про те, як повинно бути, ніколи не співпадають. Тому існують не тільки різні канони маскулінності, але й різні парадигми її вивчення, які є взаємодоповнюючими. Тим більше, що вони реалізуються різними науковими дисциплінами.

У сучасній науці існує чотири головні парадигми маскулінності: біологічна, психоаналітична, соціально-психологічна і постмодерністська. Перші дві являються есенціалістськими, вони припускають, що важливі властивості, які відрізняють чоловіків і жінок є об'єктивною даністю, культура тільки оформлює і регулює їх прояви. Інші дві парадигми – конструктивістські: вони вважають маскулінність продуктом культури і суспільних відносин, котрі нав'язують індивідам відповідні уявлення та образи.

Найбільш популярніша в гендерних дослідженнях така парадигма маскулінності та фемінності, як психоаналіз. Психоаналіз є універсальним у тому значенні, що він ухвалює універсальні чоловічі властивості, а також механізми і стадії формування чоловічого характеру. Однак вважається, що ці властивості біологічно не задані, але формуються в процесі індивідуального розвитку, в результаті взаємодії дитини з батьками.

Всі діти починають емоційне життя з ідентифікації з матір'ю, яку вони люблять і одночасно бояться. Але дівчатка отримують задоволення від емоційних стосунків з нею і в них формується потреба в таких взаємовідносинах. А хлопчики швидко дізнаються про те, що відрізняються від своїх матерів і вони повинні сформувані свою чоловічу ідентичність шляхом відокремлення

від матері і формування почуття самості як чогось незалежного, автономного і індивідуального [1, с. 575].

Однак більшість суспільствознавців і психологів ставляться до психоаналітичної парадигми скептично. Базові категорії психоаналізу – це не наукові поняття, а метафори, його висновки не піддаються статистичній перевірці. Різні школи і течії психоаналізу (Фрейд, Юнг, неофрейдисти, Лакан) концептуально не поєднуються один з одним, одні і ті ж терміни означають у них різні речі. Йдучи за буденною свідомістю, психоаналітичні теорії зводять маскуліність до сексуальності або описують її в сексологічних термінах. Психоаналітична парадигма дозволяє виразити і описати суб'єктивні переживання чоловіків, пов'язані з «кризою маскуліності», але конкретно-історичні соціальні реалії і особливо механізми соціальної зміни від неї вислизують.

Психоаналітична теорія гендерного розвитку дала поштовх для появи нових оригінальних підходів до роз'яснення причин набуття певних гендерних ідентичностей. Серед найвідоміших – Н. Ходоров, американський психолог, яка публікацією роботи «Відтворення материнства» 1978 року спробувала по-своєму обґрунтувати природу фемінності та маскуліності. Ходоров, на відмінну від класичного психоаналізу, змістила акценти в теорії гендерного розвитку, приділивши більшу увагу саме ролі матері порівняно. На її думку, в ранньому дитинстві діти більше часу перебувають під впливом матері: під час годування, догляду й емоційного спілкування. Ходоров запевняє, що в якийсь момент цей зв'язок розривається, причому процес відриву дитини від матері проходить по-різному у дівчат і хлопчиків.

Важливими ідеї Ходоров є в контексті спроб з'ясування маскуліності та фемінності. Згідно з якими маскуліність більшою мірою, ніж фемінність визначається втратою тісного контакту з матір'ю. Саме через таке відокремлення і формується чоловіча ідентичність, одним із проявів якої є чоловіча неекспресивність, прагнення уникнути стану залежності. Натомість жінки глибоко переживають відсутність емоційних взаємин, співпереживання в зовнішньому соціальному оточенні. Висновки Ходоров, власне, вийшли на рівень розуміння та обґрунтування природи чоловічого домінування над жінкою – патріархату, системи соціальних відносин.

Існує ще один підхід – маскуліність і чоловічі ролі. На відміну від еволюційно-біологічного і психоаналізу, що розглядають маскуліність як дещо єдине і об'єктивне. Психологія, соціологія, антропологія частіше вбачають в ній продукт історії і культури, вважаючи «чоловічі властивості» похідними від існуючої в системі статевої гендерних ролей, котрі дитина засвоює в процесі соціалізації. Місце іманентного «чоловічого характеру» займають історично мінливі «чоловічі ролі».

Проблема людини у середині ХХ ст. з усією гостротою актуалізувалася в соціології. «Соціологія тіла» – під такою назвою в «Енциклопедії соціальних наук» уміщено аналітичний огляд становлення проблематики тіла у соціології переважно англomовних країн у повоєнний час.

У 1950 - 1960-х роках важливу роль відіграла теорія Т. Парсонса і Р. Бейзла, що розглядали диференціацію чоловічих і жіночих ролей в структурно-функціональному плані. Виявилось, що і на макросоціальному (в рамках великих соціальних систем) і на мікросоціальному (в малих групах) рівні статевої ролі взаємодоповнюючі: чоловічий стиль життя є «інструментальним», він направлений на вирішення предметних завдань, а жіночий – емоційно-експресивним. Ця теорія сприяла інтеграції в єдину схему соціально-антропологічних і психологічних даних [2, с. 50].

За Т. Парсонсом, суспільство завжди прагне до стану динамічної рівноваги і стабільності. Окремі елементи сукупної соціальної структури виконують функціональну роль щодо підтримки і стабільності, інтеграції і розвитку всієї системи. Він робить аналіз американського суспільства, яке було основним об'єктом дослідження.

Перш за все Т. Парсонс намагався описати різні зразки соціальних ролей чоловіків і жінок, котрі можна пояснити, посилаючись на біологічні дані. Запропонована ним концепція відмінностей висувала на перший план інструментальні (чоловічі) і експресивні (жіночі) функції в сім'ї. Тим самим він намагався встановити зв'язок між особистими і суспільними структурами на основі концепту статевої ролей. Нові питання з'явилися вперше тоді, коли було поставлено під сумнів природність жіночих і чоловічих якостей. Це стало початком гендерних теорій.

Подібним чином розвивається і теорія гендерної соціалізації. В світлі психоаналізу маскулінна самосвідомість і поведінка стають продуктами наслідування й ідентифікації з конкретним чоловіком-батьком або його символічним образом.

Маскуліність та фемінність не пов'язані з біологічною статтю, а складаються з відмінних психологічних характеристик, історично сформованих особливостями культури певного соціального середовища. Маскуліність асоціюється з екстравертивністю, активністю, незалежністю, самовпевненістю, а фемінність – з інтровертивністю, залежністю, несміливістю, сентиментальністю.

Зі статтю пов'язані лише фізичні відмінності будови тіла – жіночі та чоловічі, а з гендером – психологічні, соціальні та культурні відмінності між чоловіками та жінками, – маскуліні та фемініні. Відмінність між статтю та гендером є фундаментальною, адже відмінності між жінками та чоловіками не обмежуються лише фізичною різницею.

Однією з ключових гендерних проблем є проблема патріархату. На початку 90-х років професор соціології, С. Волбі (Велика Британія), наповнила поняття патріархату соціологічним змістом, визначивши патріархат як «систему взаємопов'язаних соціальних структур, за допомогою яких чоловіки пригнічують та експлуатують жінок». Термін «патріархалізм» застосовував ще М. Вебер для означення певних типів суспільств чи соціальних інституцій, у яких владна структура аналогічна моделі сім'ї, що живе за «правилом батька».

Чоловіче домінування виникло внаслідок того, що жінка, народжуючи й виховуючи дітей, тим самим обмежує свою життєву діяльність лише материнством і хатньою роботою. Жінки були цілком залежні від своєї фізіології; часті вагітності, клопоти з малими дітьми спричинили й залежність жінок від чоловіків як годувальників. Поступово відбувалася інституалізація патріархату як системи соціального контролю та порядку, трансформуючись з мікрорівня, зі сфери приватних відносин у межах домашнього господарства, до макрорівня, в систему суспільних відносин. Всі сучасні суспільства перебувають в ідеологічних тенетах патріархату, відрізняючись лише ступенем і характером прояву соціальних нерівностей згідно соціального статусу чоловіків і жінок, тобто гендерних нерівностей [3, с. 86].

Останньою в переліку теоретичних гендерних перспектив виступає феміністична теорія, основним положенням та відправною точкою якої є пригноблення, пригнічення жінки в суспільстві. Фемінізм, досить активно розвивається в напрямку вироблення практичних пропозицій щодо ймовірних шляхів подолання пригніченого становища жінки як соціальної проблеми суспільства.

Головним постулатом фемінізму є те, що тільки в інтересах усіх чоловіків – зберігати патріархат, тобто такий соціальний лад, де жінки систематично пригнічуються чоловіками в усіх сферах життя. Адже в ідеальному суспільстві індивіди повинні мати можливість виконувати роботи, які найбільше їм відповідають незалежно від статі. На противагу розподілу праці за статтю, фемінізмом висувається концепція культурного розподілу праці, згідно з якою поведінка статтю або вже гендерна поведінка визначається рівнем культурного розвитку суспільства.

Висновки. Культурно-антропологічні дослідження надали важливі відомості про різнобічні чоловічі і жіночі характеристики в різних культурах. З одного боку, ці роботи ставили під сумнів те, що до цього часу здавалося очевидними біологічні пояснення, так що різниця в суспільному стані жінок і чоловіків не могла більше пояснювати їх статевими ознаками. З іншого – стало очевидним, що, не дивлячись на відмінності в концепціях жіночості, в будь-якій культурі жінці відводилась менш важлива «роль», ніж чоловікові.

Між гендером і ролями чоловіка і жінки можна знайти багато спільного. Воно затверджується в ціленаправленій відмові від біологічно визначених статевих приписів, а також в спробах включити традиційні дослідження суспільного стану жінок і чоловіків і тих завдань, які стоять перед ними, в нових теоретичних рамках.

Феміністична та маскуліністична як ідеальні частини цілого доповнюються варіантами способів чоловічої-жіночої суб'єктивності, що відображають прагнення до рівного входження в соціальне життя.

Визначення чоловіка і жінки, відмінностей між жіночністю і мужністю, їх ролями змінюється з плином часу. Різні уявлення існують одночасно, набуваючи більшої або меншої значущості; їх комбінують, співвідносять одне з одним, щоб через відмінності між статями дати характеристики людини взагалі. Усвідомлення факту цих історичних змін відбулося не так давно.

Бібліографічні посилання:

1. Введение в гендерные исследования / [Под ред. И. Жеребкиной]. – Харьков: ХЦГИ; Санкт-Петербург: Издательство «Алетейя», 2001. – Часть 1. – 708с.
2. **Головко Б. А.** Філософська антропологія /Б. А. Головко. – К.: ІЗМН, 1997. – 240 с.
3. **Іващенко О.** Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 78 – 91.
4. **Лавриненко Н. В.** Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект) / Н. В. Лавриненко. – К.: ВИПОЛ, 1999. – 172 с.